

تربیت و سبک زندگی اسلامی - ایرانی در آینه سیره رضوی

محسن کاشانی*

مسعود کاشانی**

زهرا دستجردی***

چکیده

در عصر کنونی که سرعت تحولات شدت گرفته و جوامع غربی الگوهایی را در قالب سند ۲۰۳۰ به جوامع دیگر ارائه می‌دهند، ضرورت دارد که حکومت‌های اسلامی به دنبال ارائه الگویی کارآمد به جوامع اسلامی باشند تا فرهنگ بیگانه در فکر و رفتار مسلمانان تأثیر گذار نشود. شاید اینگونه به نظر برسد که احادیث اهل البیت (علیهم‌السلام) و نیز روایات رضوی (علیه‌السلام) با شیوه و سبک زندگی خانواده‌های ایرانی ارتباط چندانی نداشته باشد. اما شکی نیست که هر آنچه در احادیث و سیره‌ی ائمه (علیهم‌السلام) بیشتر تتبع کنیم، مطالبی افزون‌تر و ارتباطی نزدیک‌تر بین سیره رضوی (علیه‌السلام) و فرهنگ ایرانی - اسلامی به دست می‌آید. هدف پژوهش حاضر این است که تربیت و سبک زندگی ایرانی - اسلامی را در سیره رضوی بررسی نموده و نشان دهد ثمرات این پدیده‌ی مطلوب برای فرد و جامعه با استفاده از الگوبرداری از سیره حضرت امام رضا (علیه‌السلام) چه بوده است؟ روش مورد استفاده در این تحقیق روش توصیفی - تحلیلی است که در این مقاله سعی شد با توجه به مؤلفه‌های یک زندگی ایرانی - اسلامی و تأثیر آن در تحقق برخی از تدابیر موجود در خانواده ایرانی پیشرفت تربیتی محقق شود. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که سبک زندگی رضوی راهگشای مشکلات متعدد تربیتی و سبک زندگی در ایران اسلامی خواهد بود.

واژگان کلیدی: امام رضا (علیه‌السلام)، اسلامی، ایرانی، رضوی، سبک زندگی.

*. دانشجوی دکتری تاریخ فرقه‌های تشیع دانشگاه ادیان و مذاهب قم؛ و طلبه سطح چهار حوزه علمیه قم.

** سطح چهار حوزه قم و دانشجوی دکتری، مطالعات مسیحیت، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم.

*** سطح سه، حوزه علمیه جامعه الزهرا، قم.

مقدمه

ایجاد سبک زندگی ایرانی - اسلامی و نیز تربیت اسلامی نسل‌های بعدی، برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی و ایجاد «مدینه فاضله» ضرورت دارد که باید توجه جدی اندیشمندان مسلمان به موضوع سبک زندگی بیش از پیش معطوف گردد. یکی از مسائل مهم برای رسیدن به این امر توجه به مبادی و مبانی سبک زندگی اسلامی است؛ زیرا سبک زندگی اسلامی تنها با تحقق این اصول استمرار پیدا خواهد کرد خصوصاً اگر این سبک زندگی بر گرفته شده از سیره رضوی علیه السلام باشد. در این مقاله به دنبال پاسخگویی به چند سؤال هستیم:

۱. رابطه معنای زندگی و سبک زندگی چیست؟
۲. این رابطه چه تأثیری در راستای تحقق یک سبک زندگی معین و به ویژه سبک زندگی ایرانی - اسلامی دارد؟
۳. مؤلفه‌ها و سبک زندگی در سیره رضوی علیه السلام کدامند؟

پرسش از «معنای زندگی» امری است که هر انسانی در طول حیات خود باید به دنبال رسیدن به جواب آن باشد. در زندگی معاصر که بشریت دچار بحران هویتی و خانوادگی قرار گرفته، «معنای زندگی» اهمیت پیدا می‌کند تا جایی که شناخت صحیح یا غلط این موضوع می‌تواند در آینده افراد تأثیر بسزایی داشته باشد و می‌تواند فرد را سعادتمند یا گمراه نماید. بحران روزافزون در جامعه امروزی این مسأله را به‌عنوان یکی از مسائل عمده مورد بحث بشر قرار داده است.^۱ در چالش قرار گرفتن زندگی، در میان فشارهای زندگی معاصر، موجب شده نیاز فزاینده به پژوهش در باب معنای زندگی شکل گیرد.

۱. لطفی، ۱۳۹۰: ۲۵.

این امر سبب شده است که اندیشمندان علوم مختلف مانند فلسفه دین، فلسفه اخلاق، روانشناسی و... به بحث «معنای زندگی» علاقه نشان دهند. با این حال علی‌رغم فراگیری موضوع و مواجهه هر انسان با آن در طول حیات خود، مسأله «معنای زندگی» درباره این موضوع، دچار ابهام است.^۱ و موضوع از شفافیت لازم برخوردار نیست. نتیجه اینکه سه نظر عمده در باب معنای «زندگی» وجود دارد:

۱. منظور از زندگی همان هدف زندگی^۲.

۲. معنای زندگی چیزی غیر از ارزش زندگی نیست.^۳

۳. معنای زندگی مساوی است با فواید زندگی.^۴

از میان این سه نظر، دیدگاه اول دارای فراگیری بیشتری است؛ زیرا ارزش و فایده یک امر، صرفاً در پرتو هدف آن معنا پیدا می‌کند و ارزش هر چیزی در هدف و مقصد آن چیز خلاصه شده است. با انتخاب این دیدگاه می‌توان چنین نتیجه گرفت که مقصود از معنای زندگی همان هدف زندگی است.

پیشینه پژوهش

درباره سبک زندگی اسلامی در سیره رضوی علیه السلام پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به برخی از این آثار اشاره می‌کنیم:

۱. کتاب «سبک زندگی رضوی با عنوان زندگی معنوی» (۱۳۹۴ش) نوشته محمدتقی فعالی (از مجموعه کتاب ۸ جلدی سبک زندگی رضوی می‌باشد که توسط انتشارات بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا علیه السلام چاپ گردیده) که در

۱. متر، ترجمه محسن جوادی، ۱۳۸۲: ۲۶۷

۲. جعفری، ۱۳۸۵: ۹.

۳. لگنهاوسن، ۱۳۸۲: ۷؛ اسمیت، ۱۳۸۲: ۲۲۰ و به نقل از موسوی، ۱۳۸۲: ۲۱۹.

۴. آدلر، ۱۳۵۳: ۱۶.

این کتاب از احادیث امام رضا علیه السلام استفاده شده و در دو فصل با عناوین «رسم بندگی» و «بخشش و نیایش» گردآوری گردیده است که در فصل اول به عناوینی همچون «تقوا»، «بایسته‌های اخلاقی» و «ارتباط با خدا» آورده است و فصل دوم کتاب نیز به توضیح «بخشش»، «دعا و نیایش» و «نتیجه گیری» پرداخته است.

۲. مقاله «سبک زندگی معنوی و اجتماعی در سیره رضوی علیه السلام» (۱۳۹۲ش) نوشته ابوطالب علی‌نژادجویباری است که ایشان در این مقاله می‌کوشد با تأمل در سلوک و رفتار حضرت رضا علیه السلام در این برهه زمانی، که بیشتر آن را «ابن ابی‌ضحاک» و «ابوصلت هروی» و «ابراهیم بن عباس» گزارش تاریخی کرده‌اند، «سبک زندگی رضوی» را در دو زمینه «سبک زندگی معنوی یا ارتباط با خدا» و «سبک زندگی اجتماعی یا ارتباط با دیگران» بیان کند.

۳. مقاله «تبیین سبک زندگی اسلامی (رضوی)؛ راهکارهایی در جهت تداوم آن در جامعه ایران» (۱۳۹۶ش) نویسندگان: رضا حسین‌پور، آزیتا بلالی اسکویی، محمدعلی کی‌نژاد که در این پژوهش به بررسی میزان کفایت و الگوهای دینی سبک زندگی به نیازهای موجود جامعه و نحوه تطبیقش با شرایط موجود پرداخته است که نویسندگان محترم کوشیده‌اند سیره امام رضا علیه السلام را با توجه به شرایط زمانی زندگی آن حضرت در کانون زندگی ایرانیان تشریح نمایند.

رابطه سبک زندگی با زندگی اسلامی

در مقدمه، معنای زندگی مورد بررسی قرار گرفت و این نکته بیان شد که سبک زندگی افراد ریشه در معنای زندگی آن‌ها خواهد داشت. در حقیقت سبک زندگی که مطابق تعریفی که اختیار کردیم، شیوه زندگی نشأت گرفته از اختیار انسان است، به‌طور کامل در گرو هدفی است که انسان در زندگی آن را انتخاب می‌کند؛ چون این هدفی است که کردار ما توجیه کرده و به آن هویت‌بخشی می‌کند. در همین جا لازم به اشاره است که بسیاری از محققان از «معنا و سبک

زندگی» به این مسأله اشاره نموده‌اند مانند «آلفرد آدلر». تعریف آدلر از سبک زندگی تا حدود زیادی بر اساس نقشه ذهنی خاص فرد است. از نظر او سبک زندگی به‌عنوان مجموعه‌ای از باورها و اهدافی است که شخص آن را برای تعامل با دیگران از آن بهره می‌برد.^۱ این رویکرد نشان‌دهنده بناشدن سبک زندگی بر نقشه ذهنی اهداف و نظام معناداری فرد است و نیز «گینز و ریمر»، سبک زندگی را محصول انتخاب‌هایی دانسته که در زندگی روزمره افراد رخ می‌دهد و با طرح بحث انتخاب و گزینش بحث نظام معناداری را نیز به‌طور ضمنی بیان کرده و سبک زندگی را به معنای زندگی پیوند می‌زنند.^۲

گیدنز نیز به مسأله انتخاب و گزینش در قلمرو سبک زندگی توجه کرده و با طرح آن به پیوند معنا و سبک زندگی اشاره می‌کند. پس پیوند خوردن «سبک زندگی» به نظام معینی از توجیه معنادار و ملاک‌هایی معین است که گیدنز بیان می‌کند: «هر شیوه زندگی مستلزم مجموعه‌ای از عادت‌ها و جهت‌گیری‌ها است، پس دارای نوعی وحدت است که بین گزینش‌های فرعی موجود را در یک الگویی منظم تأمین می‌کند.^۳ فردی که خود را مقید به روش زندگی معینی می‌داند، انتخاب‌های دیگر را لزوماً «خارج از موازین و معیارهای خویش» می‌بیند.^۴

خاستگاه سبک زندگی

برخلاف جوامع سنتی، در جامعه معاصر به واسطه اهمیت خود و مسئولیت شخصی و ظهور جامعه مصرفی در زندگی قدرت انتخاب نیز بیشتر شده است.

۱. گینز، ۱۳۷۸: ۱۰۸.

۲. همان، ۱۳۷۸: ۱۰۹.

۳. همان، ۱۳۷۷: ۱۲۸.

۴. متر، ترجمه محسن جوادی، ۱۳۸۲: ۲۶۷.

پر واضح است که سبک زندگی مفهومی است که با انتخاب فرد، زندگی روزمره‌اش معنا دار می‌شود. بنابراین، پدیده اجتماعی سبک‌های زندگی از اجزای سازنده تحولات مدرنیته نقش می‌گیرد؛ زیرا سبک‌های زندگی انعکاسی از جستجوی هویت و انتخاب فردی است. در دنیای امروز مفهوم سبک زندگی راهی برای بیان ارزش‌ها است. مطالعات سبک زندگی از این جهت اهمیت دارد که شیوه‌های ارتباط اجتماعی حاصل از فرایندهای فرهنگی و اقتصادی مدرن را آشکار می‌سازد.^۱

خاستگاه بحث «سبک زندگی»، به دیدگاه غرب برمی‌گردد. این مفهوم در آغاز با مباحثی همچون طبقه و منزلت اجتماعی پیوند خورده بود و در اوایل قرن بیستم، از یک سو «سبک زندگی» فرصت تبیین‌هایی غیرمارکسیستی را فراهم کرد و از سوی دیگر بسیاری از جامعه‌شناسان، این اصطلاح را گویاتر از شاخصه‌های رایج در مطالعه طبقه‌بندی اجتماعی دانستند. طرح علمی این موضوع برای نخستین بار در روان‌شناسی، از سوی آلفرد آدلر بود و سپس پیروان او آن را گسترش دادند. معادل واژه «سبک» در زبان عربی تعبیر «اسلوب» و در زبان انگلیسی «style» است. عبارت «سبک زندگی» در شاکله جدید آن (life style) برای اولین بار توسط «آلفرد آدلر» در روانشناسی در سال ۱۹۲۹ میلادی مطرح شد و از آن برای توصیف ویژگی‌های زندگی بشری استفاده شد. در کتاب‌های لغت انگلیسی، این واژه در معانی مشابهی دیده می‌شود: «سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی را در برمی‌گیرد.» موسیقی عامه، تلویزیون، آگهی‌ها، همه و همه، تصوّر‌ها و تصویرهایی بالقوه از سبک زندگی را بازگو می‌کنند و نیز به «روشی که یک

فرد یا گروهی از مردم بر اساس آن کار و زندگی می‌کنند تا یک زندگی راحت داشته باشند اطلاق می‌شود.» این مفهوم سبک زندگی، پس از مدتی از رونق افتاد و سال‌ها در جامعه شناسی مسکوت باقی ماند ولی اخیراً در پژوهش‌ها مورد استفاده قرار گرفته است.^۱

ملاک تربیت و سبک زندگی اسلامی - ایرانی در سیره رضوی علیه السلام

در اسلام و سبک زندگی ایرانی توجه به خانواده و شاخصه‌های تربیتی در محیط از اهمیت بسیاری برخوردار است؛ از این رو سفارشات فراوانی نسبت به مراقبت از این حریم مقدس از سوی پیشوایان شیعه شده است. با بررسی ابعاد مختلف زندگانی امام رضا علیه السلام مشاهده می‌کنیم که یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های زندگانی رضوی علیه السلام، در تحکیم بنیان خانواده است.

در سبک زندگی ایرانی - اسلامی، بر خلاف سبک زندگی غربی، هر فردی در زندگی خود باید ارتباط مؤثر با خود و دیگران برقرار نماید. در سبک زندگی غربی اصالت فرد مطرح است و تمام تلاش نظریه پردازان غربی این است که افراد به خود توجه کرده و به سود و لذت بیشتر از هر راه دست یابند؛ بنابراین سه چیز در سبک زندگی غرب اصل است: «اصالت فرد، اصالت سود و اصالت لذت».^۲ باید توجه داشت در سبک زندگی ایرانی - اسلامی هم این مسائل مطرح است، اما این سه مورد اصالت ندارد بلکه بنیاد خانواده است که در فرهنگ ایرانی - اسلامی مورد توجه قرار داشته است.

سفارش اسلام به افراد این است که به نیازهای فردی خود پاسخ دهند اما در عین حال توجه به ابعاد دیگر نیز داشته باشند: «یا ایها الذین آمنوا علیکم انفسکم»^۳؛

۱. اباززی، ۱۳۸۱: ۲۰، ۶.

۲. گیدنز، ۱۳۷۷: ۴۵.

۳. سوره مائده: آیه ۱۴۵.

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید بر شما باد به مراقبت از خود». چرا که اسلام فقط توجه به بُعد مادی ندارد و بر تغذیه روح نیز تأکید نموده است و در کنار آن افراد باید به مسائل اجتماعی و حقوق دیگران هم توجه کنند. در سوره کوتاه «عصر» مزامین بزرگی بیان گردیده است و علاوه بر تأکید بر مسائل فردی (مانند ایمان و عمل صالح)، شرط خروج از خُسُران را در روابط اجتماعی می‌داند. پس همان‌گونه که در آموزه‌های اصیل ایرانی برنامه‌هایی مانند صلّه رحم در عید باستانی نوروز، عیدی دادن به کوچک‌ترها و احترام به بزرگ‌ترها به چشم می‌آید، در سبک زندگی اسلامی نیز توصیه به روابط اجتماعی گردیده است و این مسأله از نظر پروردگار دارای جایگاهی بس مهم است. سبک زندگی اسلامی صرفاً بر فرد پایه ریزی نگردیده؛ بنابراین شاخص‌های سبک زندگی ایرانی - اسلامی را می‌توان در دو بُعد فردی و اجتماعی تقسیم نمود^۱ که در ذیل به سبک این نوع روابط در خانواده و اجتماع با توجه به سیره رضوی علیه السلام می‌پردازیم و برخی از آموزه‌های الزامی در سبک زندگی ایرانی - اسلامی را بیان می‌کنیم:

۱. حسن رفتار در خانواده

همانطور که اشاره شد، خانواده کانونی است که هر چه با معنویت‌تر و با صفاتر باشد، زندگی شیرین‌تر خواهد شد. امام رضا علیه السلام در اشاره به اهمیت این کانون که محل پرورش و تربیت نسل آینده است، به بیان برخی از عواملی که در حفظ این کانون مؤثر است، می‌پردازند.

آن حضرت در حدیثی از قول رسول خدا صلی الله علیه و آله، به رفتار پسندیده در خانواده توصیه کرده و هم از نوع رفتار ایشان با همسرشان خبر داده و می‌فرماید:

۱. آذر شب و میرمادی، ۱۳۹۳: ۵.

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَحْسَنُ النَّاسِ إِيْمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَالْأَطْفُهُمْ بِأَهْلِيهِ وَأَنَا
الْأَطْفُكُمْ بِأَهْلِي»^۱

«رسول خدا ﷺ فرمودند: «کسی که ایمانش برتر از دیگران است، اخلاقش نیکوتر و به خانواده‌اش مهربان‌تر است و من نسبت به خانواده خود، مهربان‌ترم.»

ایشان در فرمایش دیگری از قول رسول خدا ﷺ می‌فرمایند:

«أَقْرَبُكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا وَ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ»^۲

«نزدیک‌ترین شما به من در روز قیامت کسی است که خوش‌خلق‌تر باشد و برای خانواده خود بهترین باشد.»

بنابراین یکی از اصول اولیه که لازم است هر مسلمان به کار گیرد، خوش‌خلقی در جامعه و مهربانی و رأفت با خانواده است که متأسفانه در عصر کنونی، هجوم فرهنگی موجب گردیده تا این نوع روابط مورد تغافل قرار گیرد و همه همت خانواده‌ها تأمین نیازهای مادی باشد و به روابط و عواطف خانواده کمتر توجه شود و این در حالی است که در رسوم ایرانی، تمام تلاش والدین حفظ انسجام خانواده بوده است.

در بیان قبلی بیان شد که سفارش به حُسن رفتار معطوف به رفتار بزرگترها بود اما در مقابل، فرزندان هم باید از رفتار خود مراقبت کنند. جایگاه پدر و مادر در سبک زندگی اسلامی دارای شأن و منزلت ویژه‌ای است و آن‌ها در خانواده از احترامی ویژه برخوردارند. قرآن کریم حُسن رفتار به والدین را در کنار اصل یکتاپرستی قرار داده است. در آموزه‌های اسلام، فرزندان باید در رعایت حقوق والدین تمام سعی خود را داشته باشند.

۱. صدوق، ۱۴۰۴:ق/۲/۳۸.

۲. همان.

امام رضا علیه السلام در تأکید بر حفظ حرمت والدین، به فلسفه این دستور اشاره نمودند و بی توجهی به پدر و مادر را نوعی بی توجهی به خدای متعال می دانند و می فرمایند:

«حَرَّمَ اللَّهُ عُقُوقَ الْوَالِدَيْنِ لِمَا فِيهِ مِنَ الْخُرُوجِ مِنَ التَّوْفِيقِ لِبَطَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»^۱

«خداوند نافرمانی پدر و مادر را به این دلیل حرام کرد که موجب

بیرون رفتن از توفیق اطاعت خداوند می شود.

در سیره رضوی علیه السلام، حق مادران را از مهم ترین حقوق برمی شمردند و می فرمایند: «بدان که حق مادر لازم ترین و واجب ترین حقوق است؛ زیرا این مادر است که آنچه دیگران تحملش را ندارند، تحمل کرده است و با چشم، گوش و تمام اعضای بدن خود، از فرزندش با خرسندی و شادمانی نگهداری می کند. کودک خویش را با تمام مشکلاتی که کسی یارای پذیرش آن نیست حفظ می کند، او به این رضایت داده است که خود گرسنگی را تحمل کند تا فرزندش سیر شود. او تشنگی را تحمل می کند تا کودک او سیراب شود، او خود برهنه می ماند تا فرزندش با لباس پوشانده شود، فرزندش در سایه قرار گیرد و او آفتاب سوزان را به جان می خورد. از این رو باید به اندازه زحمت مادر، از او تقدیر شود، به او نیکی کرد و با او مدارا کرد، البته جز با کمک خدا شما توان ادای حق مادر را ندارید.»^۲

در سیره رضوی علیه السلام، رفتار با افراد پایین دست مورد تأکید بوده به نحوی که امام رضا علیه السلام حتی دوست نداشت کسی به خاطر احترام به وی، دست از غذایش بکشد. در تاریخ بیان شده که یاسر خادم امام می گوید: امام به ما فرمودند:

۱. همان: ۷۴.

۲. همان.

«اگر من بالای سر شما ایستادم و شما در حال غذا خوردن بودید، بلند نشوید تا این که از غذا خوردن فارغ گردید. گاهی حضرت یکی از ما را برای انجام کاری صدا می‌زد، وقتی گفته می‌شد مشغول غذا خوردن است، می‌فرمود: بگذارید غذایش را بخورد و بعد برخیزد.»^۱

در منابع روایی بیان شده است که؛ امام رضا علیه السلام نسبت به تحکیم بنیان خانواده به نهایت مقید بودند تا با رفتارهایی نیکو این مهر و عطف را در خانواده دو چندان کنند. در روایتی از حضرت بیان شده:

«أَقْرَبُكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا وَ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ»^۲

«در قیامت نزدیک‌ترین شما به من، خوش‌خوترین شما است، و خوب‌ترین شما (بهترین شما) آن‌کس است که با خانواده خود به نیکی و مهربانی رفتار کند.»

حتی امام رضا علیه السلام برای شاد کردن اهل خانه برنامه‌های تربیتی در نظر داشتند. ایشان در روایتی فرمود:

«أَطْرَفُوا أَهْلِيكُمْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ بِشَيْءٍ مِّنَ الْفَاكِهَةِ وَاللَّحْمِ حَتَّى يَفْرَحُوا بِالْجُمُعَةِ»^۳

«در هر جمعه برای خانواده خود از میوه و گوشت چیزی تحفه ببرید تا به آمدن روز جمعه شادمان شوند»

از جمله دستورات همیشگی اسلام، مهربانی بیشتر نسبت به زن و دختران در منزل است؛ چرا که خداوند در خلقت آنان از احساساتی ظریف‌تر قرار داده است تا پیوند خانواده را مستحکم‌تر و زندگی را برای همه اهل خانه لذت بخش‌تر کند. امام رضا علیه السلام در ضرورت رعایت این اصل، به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند:

۱. مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۳۵/۷۸.

۲. کلینی، ۱۳۶۹/۶: ۲۹۹.

۳. همان.

«إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْإِنثِ أَرْقُ مِنْهُ عَلَى الذُّكُورِ وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَدْخُلُ
فَرْحَةَ عَلَى امْرَأَةٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا حُرْمَةٌ إِلَّا فَرَحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۱

«خداوند بزرگ نسبت به زنان مهربان‌تر از مردان است و مردی نیست که زنی از محارم خویش را شاد کند مگر آنکه خداوند او را در قیامت شاد خواهد کرد.»

در سبک زندگی ایرانی - اسلامی، این سیره رضوی علیه السلام که نشأت گرفته از آداب اسلام عصر پیامبر است تبیین شده که در هنگام رویارویی با فرزند ذکور و اناث تفاوت قائل شویم و بر فرزندان دختر سخت‌گیری کمتری به خرج داده شود.

۴۴

۲. ابراز محبت و ایجاد مودت

در سیره عملی حضرت علیه السلام و در جهت تقویت عواطف و تکریم شخصیت دیگران و خصوصاً خانواده، این منش در ذره ذره رفتار حضرت نمایان بود چنانکه فرموده‌اند:

«اگر مؤمنی خشمگین شود عصبانیت، وی را از طریق حق بیرون نمی‌برد و اگر شادمانی یابد این سرور وی را دچار گمراهی نمی‌سازد و چون به قدرتی برسد بیشتر از آنچه حق دارد نمی‌گیرد.»^۲

در کانون گرم خانواده می‌بایست از عواملی که به محبت در کانون خانواده خدشه وارد می‌کند پرهیز شود؛ زیرا با تکرار بدرفتاری‌ها، این عاطفه به نفرت تبدیل می‌شود و در صورتی که ملاک شرعی و عقلی در کار نباشد، نعمت به نعمت بدل خواهد شد. ابراهیم بن عباس می‌گوید:

«هرگز شخصیتی برتر از امام رضا علیه السلام ندیدم، هرگز پای خویش را در مقابل همنشین خویش دراز نمی‌کرد و پیش از او تکیه نمی‌داد. به

۱. حر عاملی، ۱۳۶۷: ۳۶۷/۲۱.

۲. فقه الرضا، ۱۴۰۶: ۱۴.

خدمتگزاران دشنام نمی‌گفت، صدایش به خنده بلند نمی‌شد و همواره با غلامان و زیردستان خود کنار سفره غذا می‌نشست.^۱

۳. تلاش برای رفاه

در سبک زندگی ایرانی - اسلامی، تأمین معاش حلال و فراهم بودن امکانات زندگی برای اهل خانه در افزایش صمیمیت سهم بسزایی دارد. علی بن موسی الرضا علیه السلام فرموده‌اند:

«مَنْ أَصْبَحَ مُعَافًى فِي بَدَنِهِ مُخْلِئًا فِي سَرْبِهِ عِنْدَهُ قُوْتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حَبِزَتْ لَهُ

الدُّنْيَا»^۲

«هر کس صبح کند در حالی که تنش سالم و خاطرش آسوده و معاشش تأمین باشد از مواهب یک زندگی مطلوب و آرام برخوردار است.»

حضرت در روایتی بیان می‌کنند:

«صَاحِبُ النَّعْمَةِ يَجِبُ أَنْ يُوسِعَ عَلَى عِيَالِهِ»^۳

«افرادی که از نعمتی برخوردارند باید بر زن و فرزند خود

گشایش دهند.»

و از پیروان خود می‌خواهد برای ایجاد گشایش در زندگی و رفاه اهل خانه بکوشند. حکمت این تأکید آن است که اهتمام پدر خانواده، اثری مهم در پیوند عاطفی اعضای خانواده دارد و در سبک زندگی اسلامی هرگونه تنبلی و سهل‌انگاری در تأمین این معیشت را مذموم می‌داند.

۱. صدوق، ۱۴۰۴:ق/۲/۴۲۷.

۲. همان، ۱۴۱۳:۴/۴۱۹.

۳. مجلسی، بی‌تا: ۳۵۵/۷۵.

در فرهنگ عملی اهل البیت علیهم السلام: یکی از نشانه‌های سعادت انسان این است که به معیشت خانواده خود اهمیت بدهد و آن‌ها را در سختی قرار ندهد. که در سیره رضوی بیان شده:

«يُنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يُوَسِّعَ عَلَى عِيَالِهِ لِنَلَا يَتَمَنَّوَا مَوْتَهُ»^۱

«شایسته است مرد بر اهل خانه (از لحاظ مخارج زندگی) گشاده دستی کند تا آنان مرگ او را از خداوند درخواست نکنند.»

البته گشاده دستی موجب نمی‌شود آدمی از اعتدال، قناعت و کسب رزق حلال دوری گیرند. حضرت امام رضا علیه السلام در این باره تأکید کرده‌اند:

«مَنْ رَضِيَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ رَضِيَ اللَّهُ مِنْهُ بِالْقَلِيلِ مِنَ

الْعَمَلِ»^۲

«هر کس در مقابل روزی اندک از خداوند متعال راضی باشد، خداوند نیز در مقابل عمل کم او، از وی راضی خواهد شد و در روز جزا به او سخت گرفته نمی‌شود.»

اسلام اهمیت بسیاری به تلاش و کار داده و انسان را از کسلی و تنبلی بر حذر داشته است. خوشخویی تنها به چهره گشاده تعریف نمی‌شود بلکه در رفتاری است که بخشی از آن واجبات یا مستحبات است. کسی که به وظیفه خود عمل کند خوشخو است و اگر بتواند فراتر از وظیفه واجبی، به مستحب نیز اقدام کند در خوشخویی برتر است. از این رو امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید:

«خوش اخلاقی در سه چیز است: دوری کردن از حرام، طلب حلال و فراهم آوردن آسایش و رفاه برای خانواده». در سبک زندگی ایرانی - اسلامی انسان باید برای فقیر بودن تلاش کند و از طرفی هم به دنیا دل بسته نباشد.^۳

۱. صدوق، ۱۴۰۴:ق: ۶۸/۲.

۲. مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۵۳/۷۵.

۳. آذر شب و میر مرادی، ۱۳۹۳: ۸.

در مقابل این سعی پدر خانواده، زندگی نمایشی و ملامت از خودنمایی را به شدت نهی نموده است و دوری از تکبر و نیز چشم و هم‌چشمی را یکی دیگر از اصول زندگی سبک رضوی علیه السلام عنوان می‌کند. امام رضا علیه السلام در این زمینه تأکید می‌فرماید که خودتان را به زحمت نیاندازید، در زندگی، خودتان باشید و نقش بازی نکنید.

۴. رعایت میانه روی در زندگی

میانه روی، به معنای گزینش راه میانه است به گونه‌ای که تمایلی به دو طرف افراط و تفریط وجود نداشته باشد. این واژه در منابع اسلامی، با الفاظی مانند قصد، اقتصاد، وسط استعمال شده است. اصل اعتدال در تشریح احکام و تکالیف بندگان لحاظ گردیده است. قرآن کریم امت اسلام را امت میانه و وسط می‌نامد و بیان می‌کند:

«و کذلک جعلناکم امة وسطا لتکونوا شهداء علی الناس و یکون الرسول

علیکم شهیداً»^۱

«و این چنین شما را امتی میانه (معتدل) ساختیم تا بر مردمان

گواه باشید و پیامبر صلی الله علیه و آله هم بر شما گواه باشد»

آیه شریفه به وضوح یکی از اصول رفتاری در آیین اسلام را بازگو می‌کند و مبنایی را بیان می‌کند که در سیره رضوی علیه السلام نیز بدان اشاره گردیده است. در میانه روی هیچ گونه افراط یا تفریط وجود ندارد. قانونگذار این اصل، به تمام نیازهای فطری انسان اطلاع داشته و همه جوانب زندگی او را مد نظر قرار داده است.^۲

۱. سوره بقره: آیه ۱۴۳.

۲. افشانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۵۶.

۵. صداقت

یکی دیگر از شاخصه‌های سبک زندگی رضوی علیه السلام داشتن صداقت در روابط خانواده و نیز اجتماع است که هر چه جوامع بشری از بُعد معنوی خود دورتر می‌شوند، از این اصل دورتر می‌شوند. امام رضا علیه السلام در این خصوص می‌فرمایند: «بساط دروغ را از زندگی برچین تا زندگی خوبی فراهم شود» که در سبک زندگی ایرانی - اسلامی اگر این اصل نباشد، هیچگاه فردی به فرد دیگر اعتماد نمی‌کند و از این روی آرامش و اطمینان افراد در جامعه از بین می‌رود و هر چه این صداقت کمرنگ‌تر شود بنای خانواده‌ها نیز سست شده و فرو می‌ریزد.

۴۸

۶. یاری نیازمندان

نیاز و نیازمندی ملازم با زندگی دنیایی است. زمانی به زیبایی این مقوله‌ی حیات بشری پی می‌بریم که ببینیم عده‌ای برای کمک به هم نوع خود، حوائج برادران دینی خود را برآورده می‌کنند. یکی از معانی «حیات طیبه» در این دنیا را می‌توان همین یاری رساندن دانست که درباره سیره حضرت رضا علیه السلام بیان شده: «وَ مَا رَدَّ أَحَدًا عَنْ حَاجَةٍ يَقْدِرُ عَلَيْهَا»^۱ نیازمندان را برآورده می‌ساخت و هرگز حاجت‌مندی را که توان انجام حاجت او را داشت، رد نمی‌کرد. ارزش انفاق به اندازه‌ای است که خداوند متعال در قرآن مجید بالغ بر هشتاد آیه در مورد انفاق و کمک به نیازمندان نازل فرموده است. در اولین آیات قرآن کریم، خداوند انفاق را از صفات درخشان اهل تقوا بیان می‌کند: «وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ»؛ «و از تمام نعمت‌ها و مواهبی که به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند.»^۲

۱. مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۹/۹۰، ۴.

۲. سوره بقره: آیه ۳.

یکی از شیوه‌های مبنایی در ارتباطات اجتماعی که در سبک زندگی اسلامی و نیز در آموزه‌های قرآنی بدان اشاره گردیده است و همواره در سیره رضوی علیه السلام وجود داشته، همیاری با مردم مستضعف است. این همان امتیازی است که خداوند فقط به انسان‌ها عطا کرده و دیگر مخلوقات از آن بی‌بهره‌اند. این همراهی و همیاری علاوه بر برقراری رابطه‌ای تأثیرگذار، سبب ایجاد جامعه‌ای سالم و همگرا و نیز رهایی انسان از عزلت نشینی را در ارتباطات اجتماعی به دنبال خواهد داشت که اینچنین رفتاری شاید در نیاکان ایرانیان هم وجود داشته است ولی در سبک زندگی ایرانی که از اسلام بهره برده است می‌بینیم که این نوع دوستی برای رضایت خداوندگار است و این همیاری در بیشتر مواقع در خفا صورت می‌گیرد پس در آیین ایران باستان شاید کلیت دگر دوستی را سفارش نموده است ولی هیچگاه از جزییات این رفتار سخنی بیان ننموده است. نیکی به دیگران همان اصل قرآنی است که درباره آن آمده است: «اما کف به کناری می‌افتد و نابود می‌شود ولی آنچه به مردم سود می‌رساند در زمین می‌ماند، خداوند متعال این چنین مثال می‌زند.»^۱ جایگاه این عملکرد از منظر امام رضا علیه السلام تا جایی است که حضرت می‌فرماید: «گرامی‌ترین و شریف‌ترین خوبی‌ها بر بخشندگی و فریادرسی (همراهی) بیچارگان و برآوردن آرزوی آرزومندان و تصدیق کردن پندار امیدوار است» و نیز فرمودند: «هر کس بنده‌ای را از رنج و گرفتاری (بارویی گشاده و خلقی خوش و مهربان) گشایش دهد، خداوند روز قیامت دلش را گشایش می‌دهد.» و در ادامه فرمودند: «از رحمت خداوندی به دور است، از رحمت خداوندی به دور است کسی که در موارد نیاز و گرفتاری دوست، خود را پوشیده بدارد به‌طوری که دسترسی به او به آسانی ممکن نباشد.»

با این آموزه های ایرانی - اسلامی که در روابط اجتماعی برگرفته از سیره رضوی علیه السلام است، می توان این مهم را فهمید که عبادت تنها به خواندن نماز و گرفتن روزه نیست، بلکه در کنار این واجبات الهی باید در برآوردن نیازهای دیگران با خلقی خوش، رویی گشاده رفتار نمود و نیکوتر از آن اینکه این همگامی و همیاری بدون منت و در خفا انجام شود چونکه شاید شرم و حیا مانع از به زبان آوردن نیاز آنان است.

۷. توجه به بندگی در سیره رضوی علیه السلام

وقتی سخن از عبودیت خدای متعال در سیره امام رضا علیه السلام می شود اگر چه نمی توان به گرد پای ائمه علیهم السلام رسید اما باید پیرو چنین سیره ای باشیم تا در حد ظرفیت به این سیره نزدیک شویم. درباره عبودیت حضرت بیان گردیده که:

«وَكَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَلِيلَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ كَثِيرَ السَّهْرِ يُحْيِي أَكْثَرَ لَيْلِيهِ مِنْ أَوْلَاهَا إِلَى الصُّبْحِ وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ فَلَا يُقَوِّئُهُ صِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الشَّهْرِ وَيَقُولُ ذَلِكَ صَوْمُ الدَّهْرِ»^۱

«شبها را کم می خوابید و بسیار بیدار بود بیشتر شبها از ابتدای شب تا صبح شب زنده دار بود خیلی روزه می گرفت، روزه سه روز در ماه از او فوت نمی شد می فرمود این سه روز روزه تمام عمر است.»

این موارد تنها گوشه ای از مؤلفه های سبک زندگی ایرانی - اسلامی است که در زندگی امام رضا علیه السلام تجلی نموده است. یقیناً برای رسیدن به مدینه فاضله و دستیابی به قله های رفیع زندگی اسلامی لازم است به جوانب مختلف زندگی ائمه اطهار علیهم السلام: توجه نمود، تا اینکه به درستی بتوان راه صحیح درست زندگی کردن را به دست آورد.

نتیجه گیری

سیره عملی و نحوه برخورد حضرات معصومین: علی‌رغم موانعی که در مسیر دیندار نمودن جامعه قرار می‌گرفته، را باید به‌عنوان الگو در جامعه ایران قرار داده شود، تا با چراغ هدایت این حضرات: موانع را کنار بزنیم و باسوار شدن در کشتی نجات شان به سرمنزل کمال برسیم. از آنجایی که علی بن موسی الرضا علیه السلام تنها امامی بودند که در ایران زندگی کردند پس یکی از بهترین الگوهایی است که می‌توان در سبک زندگی ایرانی - اسلامی از آن بهره‌برد و در پاره‌ای از موارد هم که در این مقاله به آیات الهی استناد کردیم بدان جهت بوده است که این سیره را مستند به اوامر پروردگار بدانیم؛ چرا که همه معصومین: بندگان هستند که برای عبودیت خداوند، از فرامین او پیروی کرده‌اند و سیره عملی این بزرگواران در نهایت هم سویی با دستورات الهی بوده است. با بررسی سبک زندگی در سیره رضوی علیه السلام و الگو قرار دادن ایشان نه تنها می‌توان الگوهای تربیتی و زیستن غلط زندگی که سوغات کشورهای بیگانه را کنار گذاشت؛ بلکه الگوهای تربیتی و زندگی طیبه را به نسل‌های بعدی هم منتقل نمود.

منابع و مأخذ

قرآن

۱. آذرشب، معصومه؛ میرمرادی، عیسی، *شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی*، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی تحقیق و توسعه در هزاره سوم دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، ۱۳۹۳.
۲. اباذری، یوسف؛ چاوشیان، حسین، «از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی رویکردهای نوین در تحلیل جامعه شناختی هویت اجتماعی»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۱۳۸۱/۲۰.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، *عیون اخبار الرضا* ۷؛ بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۴ق.
۴. _____، *من لایحضره الفقیه*؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۵. بیات، محمدرضا، *دین و معنای زندگی در فلسفه تحلیلی*، قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب قم، ۱۳۹۰.
۶. حر عاملی، محمد بن الحسن، *وسائل الشیعه*، بیروت: مؤسسه آل‌البتین، لاهیا التراث ۱۳۶۷.
۷. کاویانی، محمد؛ *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۱۱ق.

۹. گیبنز، جان؛ بو ریمر، سیاست پست مدرنیته: درآمدی بر فرهنگ و سیاست معاصر، ترجمه: منصور انصاری، تهران: گام نو، ۱۳۸۴.
۱۰. گیدنز، آنتونی، پیامدهای مدرنیته، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات نشر مرکز، ۱۳۷۷.
۱۱. فقه الرضا علیه السلام، (منسوب به امام رضا علیه السلام)؛ بیروت: مؤسسة آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۰۶ق.
۱۲. لطفی، کیوان، بازنمایی الگوهای سبک زندگی در سریال‌های تلویزیونی، پایان نامه مقطع کارشناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، به راهنمایی محمد مهدی زاده، ۱۳۹۰.
۱۳. متز، تدئوس، «آثار جدید درباره معنای زندگی»، ترجمه: محسن جوادی، نقد و نظر، سال هشتم، دفتر تبلیغات قم، فروردین ۱۳۸۲.
۱۴. مجلسی، محمدتقی، بحار الانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۱۵. محمدی، افشین؛ بی بک آبادی، غزال؛ (۱۳۸۹)، «بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی و الگوی رفتار در فیلم‌های سینمایی پرفروش»، نامه پژوهش فرهنگی، سال یازدهم، شماره ۱۱.
۱۶. مهدوی کنی، محمد سعید، دین و سبک زندگی، مطالعه موردی شرکت کنندگان در جلسات مذهبی، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۶.

